

13. 19. Yüzyıl Rus Subaylarının Kafkasya Algısı ve Edebi Tanıklıkları ¹**Ulkar AFANDIYEVA ²**

APA: Afandiyeva, U. (2026). 19. Yüzyıl Rus Subaylarının Kafkasya Algısı ve Edebi Tanıklıkları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (51), 200-209. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19468934>

Öz

19. yüzyıl, Rus İmparatorluğu'nun sınırlarını genişletme ve imparatorluk kimliğini güçlendirme çabasının en yoğun yaşandığı dönemlerden biridir. Bu süreçte Kafkasya, hem stratejik hem de sembolik bir anlam kazanmıştır. Rusya'nın kuzeydeki merkezî yapısına kıyasla Kafkasya, imparatorluk zihninde vahşi doğanın, özgürlüğün ve sınımanmanın mekânı olarak yer etmiştir. Bölgeyle kurulan ilişkiler, XVI. yüzyıldan itibaren yerel prensliklerle diplomatik bağlar üzerinden başlamış, XVIII. yüzyıldan itibaren ise askeri seferler, kaleler zinciri ve sürekli çatışmalar aracılığıyla kalıcı bir hâkimiyet politikasına dönüşmüştür. Bu sürecin en belirgin aşaması, 1817–1864 yılları arasındaki Kafkasya Savaşı'dır. Kafkasya Savaşı, yalnızca bir askeri fetih hareketi değil, aynı zamanda kültürel bir karşılaşma ve kimlik inşa süreci olmuştur. Rus subayları, bu topraklarda yaşadıkları deneyimleri mektuplar, hatıratlar ve edebi eserler aracılığıyla dile getirmiş, böylece savaşın ötesine geçen bir tanıklık literatürü oluşturmuşlardır. Kafkasya, onların gözünde hem tehlikenin hem de kahramanlığın sahnesi, hem sürgünün hem de yeniden doğuşun mekânıydı. Bu makale, 19. Yüzyıl Rus bilincinde Kafkasya'nın nasıl algılandığını anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Aleksandr Puşkin, Mihail Lermontov ve Lev Tolstoy gibi Rus edebiyatının kurucu yazarlarının yanı sıra, hem devrimci kimliği hem de edebi üretimiyle öne çıkan Aleksandr Bestujev-Marlinskiy ile Kafkasya'da istihbarat görevlisi olarak bulunmuş Fyodor Tornau'nun bölgeye ilişkin tanıklıkları incelenmektedir. Dolayısıyla makale, Kafkasya anlatılarını dönemin zihniyetini yansıtan tarihsel tanıklıklar olarak ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Kafkasya, Rus subayları, Kafkasya savaşı

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale "Rus Subaylarının Gözünden Kafkasya'da Savaş Ve Toplum (1817-1864)" isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / İthenticate / İntihal, Oran: %1

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.11.2025-**Kabul Tarihi:** 08.04.2026-**Yayın Tarihi:** 09.04.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19468934>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / PhD Student, Hacettepe University, Faculty of Literature, Department of History (Ankara, Türkiye) **e-posta:** efendiyeva.ulker97@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-7630-2804> **ROR ID:** <https://ror.org/04kwvgz42> **ISNI:** 0000 0001 2342 7339 **Crossref Funder ID:** 501100005378

19th-Century Russian Officers' Perceptions of the Caucasus and Their Literary Accounts ³

Abstract

The 19th century marked a critical phase in the Russian Empire's efforts to expand its territorial boundaries and reinforce its imperial identity. Within this context, the Caucasus acquired not only strategic but also symbolic significance. In contrast to the centralized and bureaucratic core of northern Russia, the Caucasus emerged in the imperial imagination as a realm of untamed nature, freedom, and moral testing. Russia's interaction with the region began in the sixteenth century through diplomatic relations with local principalities; however, from the eighteenth century onward, it transformed into a sustained policy of dominance supported by fortification lines, continuous military campaigns, and protracted warfare. The most prominent stage of this process was the Caucasian War (1817–1864). The Caucasian War represented more than a military conquest; it also constituted a profound cultural encounter and a process of identity construction. Russian officers documented their experiences through letters, diaries, and literary works, producing a body of testimonial literature that transcended the immediate realities of war. For many of them, the Caucasus symbolized both danger and heroism, exile and spiritual renewal. This study seeks to analyze the perception of the Caucasus within 19th century Russian consciousness. It examines how the region was portrayed in the writings of key figures such as Aleksandr Pushkin, Mikhail Lermontov, and Lev Tolstoy, alongside the accounts of Aleksandr Bestuzhev-Marlinsky - renowned for his revolutionary stance and literary contribution and Fyodor Tornau, who served as an intelligence officer in the Caucasus. Accordingly, the article approaches Caucasian narratives as historical testimonies that illuminate the cultural mentality and ideological framework of the Russian Empire during this period.

Keywords: Caucasus, Russian officers , the Caucasian War

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This article has been produced within the scope of the doctoral degree thesis titled "War and Society in the Caucasus through the Eyes of Russian Officers".
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticate, Rate: %1
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 14.11.2025- **Acceptance Date:** 08.04.2026-
Publication Date: 09.04.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19468934>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Kafkasya'da görev yapan Rus subayları bölgeye geliş nedenleri bakımından oldukça farklı bir grubu oluşturuyordu. Kimileri resmi görevlendirmeye buraya gelirken, kimileri edebiyatın etkisiyle şekillenen romantik hayallerin peşinden bu coğrafyaya yönelmişti. Bazıları ise cezalandırma, sürgün ya da devlete karşı itibarlarını yeniden kazanma umuduyla kendilerini burada bulmuştu.

Kafkasya, Rus ordusunun zihninde hem tehlikeli bir sınır bölgesi hem de cesaretin, şöhretin ve içsel dönüşümün yaşandığı bir mekân olarak yer edinmişti. Pek çok Rus subayı, Kafkasya'ya romantik bir hayranlıkla, bu coğrafyada süren yiğitçe ve kahramanca yaşama dair hayallerle gelmişti. Bu algının oluşmasında A.A. Bestujev-Marlinski'nin "*Ammalat-Bek*" eseri gibi edebi yapıtlar önemli bir rol oynamış, Kafkasya'yı sınavlarla dolu bir şan ve şeref diyarı olarak yüceltmmişti. Genç subaylar için bu bölgede görev yapmak, gerçek bir asker bir "Kafkasyalı" olmanın yolu olarak görülüyordu; zira burada yaşamak ve savaşmak, ancak güçlü ve dayanıklı insanların harcıydı (Lapin, 2008:145).

Ünlü yazar ve tarihçi Yakov Gordin'in de belirttiği gibi, romantik ideolojiye içtenlikle bağlı olan Rus soylularının bir kısmı için Kafkasya, yalnızca farklı bir coğrafi ya da etnografik gerçeklik değil, aynı zamanda bambaşka niteliklere sahip bir mekândı, Avrupa'nın kurallarından azade, özgür insanların yaşadığı sert dağlarla çevrili bir dünya. Bu dünya, adeta bir tür psikolojik telafi alanı işlevi görüyordu, tatmin olmamış soylu bilinci, bu coğrafyada varoluşun gerçek anlamını ve yoğunluğunu hissetme fırsatı buluyordu (Gordin, 2006:112).

Kafkasya, yalnızca uzak ve egzotik bir bölge değil, aynı zamanda hissedilebilir, ulaşılabilir bir "başka dünya"ydı ve bu da ona özel bir çekicilik kazandırıyor. İşte bu "farklı bir mekân" olarak algılanması, Rus toplumsal ve kültürel bilincinde pek fazla incelenmemiş ama oldukça önemli bir olgunun, yani Kafkasya ütopyasının doğmasına zemin hazırladı. Bu ütopya, gerçek hayata duyulan hayal kırıklığı ve romantik ideallerin etkisiyle yavaş yavaş şekillendi. Temelinde ise, tarihsel-kültürel bir mit ile Kafkasya'nın, hakiki özgürlüğün mümkün olduğu alternatif bir dünya olarak tasavvuru yatıyordu. Burada söz konusu olan, siyasi bir özgürlük değil; varoluşun tamamen farklı bir biçimiydi. Dağlarda da elbette sınırlar ve kurallar vardı, ancak bunlar bireyin içsel bağımsızlığını bastırıyor, tersine onun korunmasına olanak tanıyordu. Bu yönüyle Kafkasya, katı toplumsal kalıplar ve hayatın sıkı denetim altında olduğu Rusya gerçekliğine zıt bir yer olarak görülüyordu. Tam da bu yüzden, içsel huzursuzluk ve doyumsuzluk yaşayan pek çok Rus soylusu için büyüleyici bir kaçış alanı hâline gelmişti (Gordin, 2006:115).

Kafkasya, birçok Rus subayı için zıtlıklarla dolu bir yer olarak görülüyordu. Sert ve heybetli doğası, dizginlenemeyen tutkular ve her an hissedilen tehlike, burayı sıradan hayattan çok farklı kılıyordu. Düzenli ve kurallarla çevrili Rus yaşamına tam anlamıyla zıt olan bu ortam, özgürlük arayan ve günlük sınırların dışına çıkmak isteyenler için özel bir çekiciliğe sahipti. Bu tür Kafkasya tasavvuru, 19. yüzyılın kültürel mit yaratımının önemli bir parçası hâline geldi. Hem edebiyatta hem de toplumsal düşüncede kendine yer bularak, aynı anda hem gerçek hem de idealize edilmiş bir "başka dünya" imgesinin oluşmasına katkı sağladı.

Rus tarihçi Vladimir Lapin, "*18.-19. Yüzyıllarda Kafkasya Savaşında Rus Ordusu*" adlı eserinde, Rus subayları arasında Kafkasya'nın nasıl algılandığını incelerken, Şeyh Şamil'e karşı savaşmış bir gazinin şu sözlerine yer verir: "Ne garip bir yerdin şu Kafkasya! Hayatta sıkıntıya düşen herkes oraya koşardı. Umutsuzca âşık olan da, Peterburg'da bir hata yapan ya da başı belaya giren de Kafkasya'yı kendine yeni

bir sığınak seçerdi. O zamanlar Kafkasya, adeta üzüntülerin dindirildiği bir toprak gibiydi." (Lapin, 2008:145-146). Bu satırlar, subaylar arasında yaygın olan bir bakış açısını yansıtır, Kafkasya, bir kaçış alanı, içsel arınma yeri ve adeta bir tür "psikolojik göç" mekânı olarak görülüyordu.

Kafkasya'ya giden herkes özgürlük ya da içsel arınma peşinde değildi. Bazı kişiler için burası, başarısız bir kariyerin, gözden düşmenin ya da işlenen bir hatanın ardından sığınılacak bir yerdi. Kafkasya, zorlu şartlarına rağmen, hayatı yeniden kurma imkânı sunan bir bölge olarak görülüyordu. Bazı subaylara disiplin suçu işlediklerinde ya da üstleriyle sorun yaşadıklarında iki seçenek sunuluyordu: ya cezai işlemle karşı karşıya kalmak ya da Kafkasya'daki askeri birliklere gönderilmek. Bu nedenle, bazıları için Kafkasya'ya gitmek bir idealin değil, zorunluluğun sonucuydu (Lapin, 2008:145).

19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Kafkasya Tasavvuru

19. yüzyılda Kafkasya, Rus İmparatorluğu açısından sadece askeri ve siyasi hedeflerin değil, aynı zamanda edebî ve kültürel hayalin de merkezindeydi. Hükümdarlar için bu bölge, imparatorluğun gücünü genişletmek açısından stratejik öneme sahipken; şairler ve yazarlar için Kafkasya, özgürlük tutkusu taşıyan halkları, çarpıcı doğası ve dağların yüceliğiyle ilham verici bir yerdi. Kafkasya denildiğinde akla ilk gelen isimler arasında A.S. Puşkin, M. Yu. Lermontov ve L.N. Tolstoy gibi yazarlar yer almaktadır.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), Kafkasya'ya iki kez seyahat etti. İlk yolculuğu 1820 yılında, yazdığı özgürlükçü şiirler nedeniyle sürgüne gönderildiğinde gerçekleşti. İkinci kez ise 1829 yılında gerçekleşti. Bu seyahatlerinde hem doğayla hem de bölge halklarıyla doğrudan temas kurdu. Kafkasya izlenimleri, onun "*Kafkas Esiri*", "*Erzurum Yolculuğu*", "*Gürcistan Tepelerinde*", "*Bana Şarkı Söyleme Güzelim*" ve "*Kur'an'a Öykünme*" gibi önemli eserlerine ilham kaynağı oldu. Özellikle "*Kafkas Esiri*", eleştirmen Vissarion Belinski'ye göre, Rus toplumunun Kafkasya'yı ilk kez bir edebî metin üzerinden tanımasını sağladı (Caubayeva, 2010:855).

Puşkin'in ikinci Kafkasya yolculuğu, hükümetin dikkatini çekti. O dönemde gizli polis gözetimi altında olan şair, resmi izin almadan bölgeye gitmişti. Bu durum, özellikle dekabristlerle olan yakınlığı bilinen Puşkin'in hareketlerini şüpheli hâle getirdi. Tiflis'e ulaştığında, yerel yönetimden şairin davranışlarını gizlice izlemeleri istenmişti. Yine de bu seyahat, Puşkin'in hem kişisel hem de edebî dünyasında derin izler bıraktı (Veydenbaum, 2010:433).

Mihail Yuryeviç Lermontov'un (1814-1841) Kafkasya ile ilişkisi ise daha küçük yaşlarda başlamıştı. Çocukluğunda birkaç kez bölgeyi ziyaret etmiş; dağlıların giyimi, törenleri, dansları ve müzikleri onda güçlü izlenimler bırakmıştı. Bu erken dönem gözlemleri, ileride yazacağı şiir ve hikâyelere doğrudan yansımıştır. 1837 yılında, Puşkin'in ölümü üzerine kaleme aldığı "*Bir Şairin Ölümü*" adlı şiir büyük yankı uyandırmış, bunun üzerine Lermontov Kafkasya'ya sürülmüştü (Korşunov, 2010:864). Bu dönemde sürgündeki dekabrist Odoyevski ile tanıştı, Tiflis'te Mirza Fatali Ahundzade ile Çavçavadze ailesiyle görüşmeler yaptı. Azerbaycan'a yaptığı yolculuk sırasında, yerel halk hikâyelerinden esinlenerek "*Aşık Kerib*" adlı öyküyü yazdı (Caubayeva, 2010:856). Lermontov, askerlik görevini sürdürürken 1840 yılında tekrar Kafkasya'ya gönderildi. Bu kez bölgedeki çatışmalara doğrudan katıldı. Çeçenistan'daki Valerik Nehri çevresinde gerçekleşen savaşlara bizzat dâhil oldu.

Lev Tolstoy (1828-1910), birçok çağdaşı gibi Kafkasya'yı yalnızca bir coğrafya değil, ruhsal yenilenmenin simgesi olarak görüyordu. Peterburg ve Moskova'daki şehir hayatından yorulan Tolstoy, Güney'e

yönelerek karmaşık ve yıpratıcı yaşamdan uzaklaşıp sadelik içinde yeni bir hayat kurmayı amaçladı. Bir süre rahat bir yaşam sürüp eğlence ve kumarla vakit geçirdikten sonra, 1851'de askerliğe yazılarak Kafkasya'da görev yapan ağabeyi Nikolay'ın yanına gitmeye karar verdi.

Tolstoy, çocukken Lermontov ve Marlinskiy'in Kafkasya üzerine yazdığı eserlerden aldığı ilk izlenimi şöyle anlatır: "Bir zamanlar çocukken Marlinskiy ve Lermontov'un Kafkasya hakkında yazdıklarını okumuş ve hayran kalmıştım. Bu kitaplar zihnimde romantik imgeler oluşturdu: savaşçı Çerkesler, mavi gözlü güzeller, heybetli dağlar, coşkun nehirler, hançerler, burkalar... Bunların hepsi bana son derece şiirsel görünüyordu. Kitapların kendisini çoktan unuttum ama o imgeler hafızamda kaldı ve zamanla daha da güzelleşip canlandı. Hiç bilmediğiniz bir dilde şiir okuduğunuz oldu mu? Her cümleyi anlamazsınız ama genel anlamı hisseder, kafanızda bambaşka, daha gizemli ve güzel imgeler kurarsınız. Kafkasya da uzun süre benim için, bilinmeyen bir dilde yazılmış böyle bir 'şiir' gibiydi" (Tolstoy, 1935).

Tolstoy'un en tanınmış eserleri tam da Kafkasya'dayken kaleme alındı. Tolstoy, Kafkasya'da geçirdiği günlerde genç bir Çeçen olan Sado Misorbıyev ile içten ve derin bir dostluk kurdu (Gusev, 1954:137). Bu bağ, sıradan bir arkadaşlıktan öteye geçerek, dağlıların kadim geleneği olan "kunaklık" ile şekillendi. Kunaklık, birlikte yemek yemeye başlayan ve ömür boyu sürecek sadakat, güven ve gerektiğinde can verme kararlılığına dayanan bir dostluk biçimiydi. Ömür boyu sürecek sadakat ve güvene dayanan bu bağın nişanesi olarak Sado, Tolstoy'a yaklaşık 100 gümüş ruble değerinde kıymetli bir şaşka (Çeçen kılıcı) hediye etti. Böylece, iki farklı dünyadan gelen bu iki insan, gelenekle güçlenen bir dostluk kurdu (Vinogradov, 1958:68-112).

Kafkasya'da görev yapan yazar subaylar arasında Aleksandr Bestujev-Marlinskiy, hem yaşam öyküsü hem de edebi yönüyle önemli bir yere sahiptir. Marlinskiy'nin Kafkasya'ya gelişi, dönemin askeri atamalarından farklı olarak, 1825 Dekabrist ayaklanmasına katılması sonucunda aldığı sürgün cezasının bir neticesidir. Bu bağlamda onun Kafkasya deneyimi, yalnızca bir askeri görevle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sürgün, gözlem ve edebi üretim süreçlerinin kesiştiği bir entelektüel alana dönüşmüştür.

1825 yılında gerçekleşen ve tarih yazımında "Dekabrist Ayaklanması" olarak anılan isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Çar I. Nikolay yönetimi, ayaklanmanın önderlerine karşı son derece sert bir cezalandırma politikasına başvurmuştur. Beş lider idam edilmiş; 120'yi aşkın isyancı ise Sibiry'a sürgüne gönderilerek zorla çalıştırılmış, ağır koşullar altında yaşamaya mahkûm edilmiştir (Korşunov, 2010:863). Aleksandr Aleksandroviç Bestujev (1797-1837) - edebî adıyla Marlinskiy - Dekabrist Ayaklanması'na katıldığı için ağır cezaya çarptırılmış, Sibiry'da sürgün edildikten sonra, cezasının hafifletilmesi koşuluyla 1829 yılında Kafkasya'daki Rus ordusuna er olarak gönderilmiştir (Dzidzaria, 1970:43). Kafkasya'daki askerî görev yılları, onun için yalnızca bir sürgün dönemi değil, aynı zamanda entelektüel ve edebî bir dönüşüm süreci olmuştur. Bu yıllarda bölge halklarıyla doğrudan temas kurmuş, yerel gelenekler, diller ve kültürlerle yakından ilgilenmiştir. Özellikle Azerbaycan Türkçesine derin bir ilgi duymaya başlamış; bu dili, çok dilli Kafkasya toplumunda önemli bir iletişim aracı olarak görmüştür. "Bu dille, tıpkı Avrupa'da Fransızca ile olduğu gibi, Asya'nın bir ucundan diğerine gidebilirsiniz," diye yazmıştır (Popov, 1963:28).

Bestujev'in bu yöneliminde en önemli figürlerden biri, dönemin önde gelen Azerbaycanlı aydınlarından biri olan Abbasgulu Ağa Bakıhanov olmuştur. Hem asker hem tarihçi, şair ve diplomat kimliğiyle tanınan Bakıhanov, Bestujev için hem entelektüel bir yol arkadaşı hem de yerel kültürü tanımasında bir rehber olmuştur. İkili, 1830'lu yıllarda Kafkasya'nın çeşitli bölgelerinde yürütülen askerî operasyonlar sırasında birlikte görev yapmış; özellikle 1831'deki Dağıstan seferinde, dağ halklarıyla yapılan barış

görüşmelerinde birlikte çalışmışlardır. Bestujev, Azerbaycan Türkçesini yalnızca gündelik düzeyde değil, kültürel ve edebî düzeyde de öğrenmiş, bu dili kendi eserlerinde yaratıcı biçimde kullanmaya başlamıştır. Yerel atasözlerini, deyimleri, halk ezgilerini ve mecazları edebî metinlerine taşımış; özellikle “oxumaq” fiilinin hem “okumak” hem de “şarkı söylemek” anlamına gelmesinden çok etkilenmiş, bunu şiir ile müziğin birleştigi sembolik bir örnek olarak değerlendirmiştir. (Sovremenniki o Bakihanove)

Kafkasya’da geçirdiği bu yıllarda Bestujev, edebiyatta “Marlinskiy” mahlasıyla yazmaya başlamış ve kısa sürede Rus romantizminin önde gelen temsilcilerinden biri hâline gelmiştir. “Ammalat-Bek”, “Molla Nur” ve “Dağıstan’dan Mektuplar” gibi eserlerinde Kafkasya’yı yalnızca egzotik bir mekân olarak değil; kültürel, ahlaki ve insanî çatışmalarla dolu karmaşık bir dünya olarak tasvir etmiştir (Veydenbaum, 2010: 272).

1837 yılında Bestujev, General Rozen komutasındaki Sebelda seferine katılmış; bu sefer sırasında yanında genç Azerbaycanlı aydın ve şair Mirza Fâtali Ahundov da bulunmuştur (Dzidzaria, 1970:53). Aynı yılın başlarında, Aleksandr Puşkin’in düello sonucu hayatını kaybetmesi, imparatorluğun dört bir yanında büyük bir yankı uyandırmıştı. Ahundov, bu trajediye Sabûhî mahlasıyla kaleme aldığı “Puşkin’in Ölümüne” başlıklı Farsça şiiriyle cevap vermiştir (Rustamova, 2018:160). Ahundov’un şiiri kısa sürede Rusçaya nesir biçiminde çevrilmiş ve Moskova’daki “Moskovskiy Nablyudatel” dergisinde yayımlanmıştır. Ancak sansür kurulu, şiirin bazı bölümlerini (özellikle Puşkin’in ölümünü doğrudan “cinayet” olarak niteleyen ifadeleri) yumuşatmıştır. Şiiri Tiflis’te gören General Rozen, eserin edebî gücünden etkilenerek şiirsel bir Rusça çeviri yapılmasını istemiştir. Bu görevi, sürgündeki dekabrist yazar Bestujev-Marlinskiy üstlenmiştir (Margvelaşvili, 1965).

Sefer dönüşü Suhumi’de Ahundov şiirin el yazmasını doğrudan Bestujev’e teslim etmiştir. Marlinskiy, şiiri manzum bir çeviriyle Rusçaya kazandırmış, ancak bu çeviri onun edebî hayatındaki son eser olmuştur. Çünkü çeviriyi tamamladıktan yalnızca üç gün sonra, Adler Burnu yakınlarında çıkan bir çatışmada hayatını kaybetmiştir. Bestujev’in bu çevirisi, uzun yıllar boyunca Ahundov’un özel arşivinde saklanmış ve ancak 1874 yılında, “Russkaya Starina” dergisinde, doğubilimci A. Berje’nin notlarıyla birlikte yayımlanmıştır (Mamedova, 2014:238).

Bestujev-Marlinskiy’in Kafkasya yılları, edebî mirasında ayrı bir yer tutar. Sürgün döneminde kaleme aldığı eserlerde doğa, yalnızlık, acı ve içsel dönüşüm gibi temalar ön plana çıkar. Bu yönüyle “Hazar’a Veda” adlı metni özellikle dikkat çekicidir. Yazar, Hazar Denizi’ni kendi ruh hâlinin bir yansıması olarak betimler. Güçlü doğa imgeleri ve romantik bir anlatımla, iç dünyasındaki huzursuzluğu, yorgunluğu ve yalnızlığını dile getirir. Aynı zamanda doğayla, yani yaşamın özüne dair bir hakikatle bütünleşme arzusunun da hissettirir. Bestujev, sürgün yıllarında yaşadığı içsel yalnızlığı Hazar Denizi üzerinden şu sözlerle ifade etmektedir: “Sert, soğuk ve sessiz bir denizsin sen... Yine de seni hüznle terk ediyorum. Düşüncelerimin sadık yoldaşı, duygularımın değişmeyen sırdaşı oldun. Acı gözyaşlarım acı sularına karıştı; yanık kalbimi senin dalgalarında serinlettim. İnsanlardan, hatta kendimden kaçarken sana sığındım” (Bestujev-Marlinskiy, 1995:180-185).

Bu nedenle “Hazar’a Veda”, sadece doğayı anlatan duygusal bir metin değil, aynı zamanda insanın kaderi, dünyadaki yeri ve iç dünyası üzerine derin bir düşünmedir. Hazar Denizi, burada sembolik bir anlam taşır. Yazar, deniz aracılığıyla sürgün hayatının yarattığı hüznü bakışı, dünyayı anlama çabasını, iç huzura ulaşma isteğini ve geçici olan her şeyden kurtulma arzusunun ifade eder.

Kafkasya üzerine kaleme alınan anlatılarda öne çıkan bir diğer önemli isim, Rus ordusunda görev

yapmış subay, yazar ve diplomat Fyodor Fyodoroviç Tornau'dur. Tornau'nun Kafkasya ile teması istihbarat temelli askeri bir misyonun parçası olarak şekillenmiştir. Fyodor Fyodoroviç Tornau (1810-1890) - Baltık kökenli soylu bir aileye mensup olup, 19. yüzyılın önemli askerlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Tornau, Osmanlı-Rus Savaşı ve Polonya Ayaklanması gibi önemli çatışmalarda görev almıştır. Ancak asıl deneyimini, Kafkasya'da geçirdiği on iki yıllık süre boyunca edinmiştir (Dzidzaria, 1976:7).

1830'lardan itibaren Kafkasya'da yürütülen görevlerde, hem askerî operasyonlar gerçekleştirilmiş hem de bölgenin sosyo-politik yapısının anlaşılması sağlanmıştır. Tornau, bu süreçte yerel halklar ve coğrafya hakkında önemli gözlemler yapmıştır. Bu gözlemler, "Bir Kafkas Subayının Anıları" adlı eserinde detaylandırılmıştır. Tornau askerî kariyerinde Korgeneral rütbesine kadar yükselmiş, ayrıca Viyana'da Rus askerî ataşesi olarak görev yapmış ve Başkarargâh'a bağlı Askerî Bilim Komitesi'nde yer almıştır. Hayatının son dönemlerini Avusturya'da geçirmiştir (Avidzba, 2014:106).

Tornau'nun en önemli çalışmaları arasında, Çerkes halklarının yaşadığı bölgelere düzenlediği üç keşif gezisi yer alır. Bu geziler sırasında Kabardin, Besleney, Abzeh ve Ubih topluluklarını doğrudan gözlemlemiş, onların sosyal yapıları, günlük yaşamları ve yerleşim coğrafyaları hakkında Rusya'da ilk defa sistemli bilgiler sunmuştur. 1835 yılında gerçekleştirdiği gizli keşif görevi özellikle dikkat çekicidir. Tornau, İçkerya Seferi sırasında aldığı bir yara nedeniyle Kafkasya'daki Mineralniye Vodı bölgesinde tedavi görmekteyken, acil bir görev için çağırılmıştır. Görevi, Pseasho Geçidi üzerinden Kafkas Dağları'nı aşarak Karadeniz kıyısına ulaşmak ve günümüzde Soçi'yi kapsayan bölgede (Kırmızı Polyana, Kudepsta, Hosta, Matsesta ve şehir merkezi) keşif yapmaktır. Bu görev, Gagra'nın kuzeyinden başlayan kıyı şeridinin stratejik önemini değerlendirmeye yöneliktir. Söz konusu keşif, Rusya'nın Abhazya üzerinden Karadeniz kıyılarını kara yoluyla ülkeye bağlama planıyla doğrudan bağlantılıydı. Görev için uzun değerlendirmeler sonucunda Tornau seçilmiştir. Onun hem iyi eğitilmiş bir subay ve deneyimli bir istihbaratçı olması, hem de Tatarca ve Abhazca bilmesi, yerel halkla doğrudan iletişim kurmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca dış görünüşü sayesinde Kafkasyalı kimliğine bürünebilmiş ve dağlı kimliğiyle hareket etmiştir (Ofitser Tornau otkrıvayet Çerkessiyu).

Görev, General Volhovskiy'in önerisiyle Baron Rosen tarafından verilmiştir ve tamamen gizli tutulmuştur. Sadece Tiflis'teki birkaç üst düzey yetkili tarafından bilinmekteydi. Güzergâh, kimlik gizleme yöntemleri ve hareket planı Tornau'nun inisiyatifine bırakılmış, hiçbir detay üçüncü kişilerle paylaşılmamıştır.

Tornau'nun ilk keşif seferi, Anuhva köyünden başlayarak Gumişta vadisi ve Çalta ırmağının kaynakları üzerinden ilerlemiştir. Bzıb ve Büyük Zelençuk nehirleri arasındaki sıradağları aşmış Zelençuk ve Kyafira vadilerini takip etmiş, Urup ve Kuban nehirlerini geçerek Batalpaşinskaya kasabasına, oradan da Pyatigorsk'a ulaşmıştır. Bu seferin ardından Tornau, bölgenin coğrafi yapısı, doğa koşulları ve ulaşım zorluklarını detaylı şekilde değerlendiren iki rapor hazırlamıştır. Bu raporlarda, güzergâhın askeri birlikler için son derece elverişsiz olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Kafkasya Kolordusu karargâhına sunduğu belgelerde bölgenin topografyası, ekonomik durumu, tarihî ve coğrafi özellikleri ile stratejik önemi hakkında kapsamlı bilgiler yer almıştır. Hazırladığı bu materyaller askeri çevrelerde büyük takdir görmüş, Çar I. Nikolay tarafından olumlu karşılanmış ve Tornau bu başarısı üzerine yüzbaşı rütbesine terfi etmiştir (Makarova).

Aynı yılın Eylül ayında ikinci bir keşif seferi planlanmıştır. Bu seferin rotası Küçük Laba vadisinden başlayarak Kafkas Dağları'nı aşmış, Ahçipsu köyü üzerinden Soçi (Sashe) ve Mzımta nehirlerinin

vadilerinden geçerek Karadeniz kıyısındaki Adler Burnu'na ulaşmıştır. İkinci keşif seferi sırasında Tornau, Nogay beylerinden Karamurzin ailesiyle iş birliği yapmıştır. Yaklaşık altı buçuk hafta süren sefer, birliğin Gagra tahkimatına ulaşmasıyla başarıyla tamamlanmıştır. Tornau, kimliğini gizlemek amacıyla “Hasan” adını kullanarak Çeçen kimliğine bürünmüştür. Çeçenlerin bölgede yaygın olarak bilinmeyen bir dil olması, bu kılık değiştirmenin etkili olmasını sağlamış ve Tornau'nun gerçek kimliğinin açığa çıkma riskini azaltmıştır. Ancak buna rağmen, yerel sosyal kurallar konusundaki bazı eksiklikleri çeşitli tehlikeler doğurmuştur. Nitekim, Çerkesya'da bir akşam yemeğinde, yaşlı birinin içeri girmesi üzerine yerel adete uygun olarak ayağa kalkmaması, bulunduğu çevrede şüphe uyandırmıştır. Görev yalnızca sosyal anlamda değil, fiziksel açıdan da oldukça zorluydu. Uzun ve zorlu dağ yürüyüşleri sırasında Tornau'nun ayakkabıları kısa sürede yıpranmış, ayakları yaralanmış ve kanamaya başlamıştır. Ancak içinde bulunduğu koşullar, bu tür zorluklara karşı herhangi bir şikâyet ya da zayıflık belirtisine izin vermemekteydi. Zira Çerkes toplumsal yapısında acıya katlanmak, erkekliğin ve onurun önemli bir göstergesi sayılmaktaydı. Dolayısıyla en küçük bir fiziksel zayıflık, Tornau'nun yerli biri olmadığına dair bir ipucu olabilir ve görevin tüm güvenliğini riske atabilirdi (Ofitser Tornau otkrıvayet Çerkessiyu).

Tornau, bu seferin sonuçlarını 1835 yılı Kasım ayında hazırladığı ayrıntılı raporlarla Genelkurmay'a sunmuştur. Raporlarda, Bzıb Nehri'nden Sashe (Soçi) Nehri'ne kadar Karadeniz'in doğu kıyısının coğrafi özellikleri, Gagra'dan Sashe Nehri'ne kadar olan kıyı yolları ve Soçi'den Bzıb Nehri'ne kadar dağlık ve kıyı bölgelerindeki geçiş güzergâhları ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Ayrıca, söz konusu bölgeye ait detaylı bir harita da raporlarına eklenmiştir. Tornau'nun ulaştığı en önemli sonuçlardan biri, Karadeniz kıyısındaki Rus askeri tahkimatlarının savunma açısından ciddi zaafı taşıdığıydı. Ona göre bu kaleler, barış zamanında bile dağlı birlikler tarafından kolaylıkla kuşatılabilir; olası bir Avrupa savaşında ise düşman donanmasının top ateşine karşı koyamazdı. Nitekim bu değerlendirme, birkaç yıl sonra patlak veren Kırım Savaşı sırasında doğrulanmış; Rusya'nın Karadeniz kıyı savunma hattının yetersizliği açık biçimde ortaya çıkmıştır (Makarova).

Üçüncü keşif seferi sırasında Tornau, Soçi ile Gelencik arasındaki kıyı hattını araştırmak üzere yola çıkmış; ancak görev sırasında, ona rehberlik edenlerin ihaneti sonucu Kabardinler tarafından esir alınmıştır. Mezmaya bölgesinde iki yıl iki ay boyunca tutsak kalmış, serbest bırakılması için kendisinden kendi ağırlığınca altın fidye istenmiştir. Tornau, görevine olan bağlılığını gerekçe göstererek bu şartları kabul etmemiş ve kişisel özgürlüğü yerine devlet hizmetine olan sadakatini ön planda tutmuştur. Rus ordusunun düzenlediği kurtarma girişimleri başarısız olmuş; ancak 9 Kasım 1838, Nogay beyi Tembulat Karamurzin'in yardımıyla esaretten kaçmayı başarmıştır. Bu olayın ardından hem Tornau hem de onu kurtaran Karamurzin, Çar I. Nikolay tarafından ödüllendirilmiştir (Makarova).

Esaret süresi boyunca Tornau, Çerkeslerin günlük yaşamını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Esaretten kurtulduktan sonra, imparatorun emriyle, bu halklar hakkında bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. 1839'da esaret sürecine dair kaleme aldığı “Esaret Günlüğü” ile “Kuban Nehrinin ağzından başlayarak Karadeniz'in doğu kıyısı boyunca İnguri Nehri'nin ağzına kadar uzanan bölgede yaşayan dağlık kabilelere dair Kısa bir İnceleme” adlı çalışmalarını tamamlamıştır (Savelyev, 2010:10). Tornau'nun Kafkasya'daki esaret dönemi, aynı zamanda bir Çerkes kıızıyla yaşadığı duygusal ilişkiyle de dikkat çekmektedir. Tornau'nun yaşantısına dayanan bu olayın, Lev Tolstoy'un “Kafkas Esiri” adlı öyküsüne esin kaynağı olduğu kabul edilmektedir.

Fyodor Fyodoroviç Tornau, ardında tarih, etnografya ve coğrafya alanlarında önemli bir miras bırakmıştır. Özellikle Batı Kafkasya'ya dair gözlemleri, 19. yüzyılın ilk yarısındaki yerel halkların yaşam biçimi, toplumsal yapısı ve kültürel özellikleri hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, 19. yüzyılda Kafkasya'da görev yapan Rus subaylarının bölgeye bakışının tek tip olmadığı, aksine farklı deneyim ve motivasyonlarla şekillendiği görülmüştür. Kafkasya, Rus İmparatorluğu açısından bir yandan askerî ve stratejik bir sınır bölgesi iken, diğer yandan bireysel arayışların, sürgünlerin ve romantik beklentilerin kesiştiği özel bir mekân hâline gelmiştir. Bu nedenle subayların bölgeye gelişi yalnızca resmî görevlendirmelerle açıklanamaz; edebiyatın etkisi, kişisel kaçış arayışları ve zorunlu sürgünler de bu sürecin önemli bir parçasıdır.

Edebî eserler ve hatıratlar birlikte değerlendirildiğinde, Kafkasya'nın hem gerçek hem de idealize edilmiş bir yer olarak kurgulandığı açıkça görülmektedir. Puşkin, Lermontov ve Tolstoy gibi yazarların metinlerinde Kafkasya çoğu zaman özgürlüğün, doğallığın ve içsel dönüşümün simgesi olarak öne çıkarken; Bestujev-Marlinskiy ve Tornau gibi isimlerde daha doğrudan deneyime dayanan, yer yer daha gerçekçi bir bakış açısı dikkat çeker. Bu durum, edebî hayal ile sahadaki gerçeklik arasında belirgin bir fark olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Kafkasya'ya yönelik bu bakış yalnızca bireysel deneyimlerle sınırlı değildir. Rus askerleri, bürokratları ve bilim insanları bölgeyi çoğu zaman Avrupa merkezli bir anlayışla değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, Oryantalizm kavramı çerçevesinde ele alınabilecek bir bakış açısını yansıtmaktadır. Yerel halkların kültürü, kendi koşulları içinde değil, Avrupa'nın "ilerleme" ve "medeniyet" ölçütlerine göre yorumlanmış; bu da "gelişmiş" ve "geri kalmış" toplumlara dair kalıplaşmış yargıların oluşmasına yol açmıştır.

Kafkasya'nın imparatorluk tarafından kontrol altına alınması da sadece askerî bir süreç değildir. Aynı zamanda bölgenin coğrafyası, dili, tarihi ve kültürü hakkında bilgi toplama ve bu bilgiyi yönetim amacıyla kullanma sürecidir. Bu yönüyle Kafkasya, yalnızca fethedilen bir coğrafya değil, aynı zamanda tanımlanan ve anlamlandırılan bir "öteki" olarak da kurgulanmıştır.

Bu süreçte askerler önemli bir rol oynamıştır. Sahada bulunmaları sayesinde sadece savaşan değil, aynı zamanda gözlem yapan ve bilgi üreten kişiler hâline gelmişlerdir. Özellikle Tornau örneğinde görüldüğü gibi, askerî görev ile araştırmacı kimlik çoğu zaman iç içe geçmiştir.

Sonuç olarak, Kafkasya 19. yüzyıl Rus dünyasında yalnızca bir coğrafya değil; aynı anda hem hayal edilen hem de kontrol edilmeye çalışılan bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Avidzba, R. (2014). "Vospominaniya kavkazskogo ofisera. F. F. Tornau kak literaturniy pamyatnik v ego istoričeskom kontekste." *Vestnik AGU*, 4(149).
- Bestujev-Marlinskiy, A. (1995). *Kavkazskiye povestii*. (haz. F. Z. Kanunova). Sankt-Peterburg: Nauka.
- Caubayeva, F. (2010). "Russkiye pisateli i Kavkaz." *Oplanıye: Russkiye pisateli otkrivayut Kavkaz*, Cilt 1. Stavropolıye: Izdatelstvo SGU.
- Dzidzariya, G. (1970). *Dekabristi v Abhazii*. Suhumi: Alařara.
- Dzidzariya, G. (1976). *F. F. Tornau i ego kavkazskiye materialı*. Moskova: Glavnaya redaktsiya vostočnoy literatury izdatel'stva "Nauka."
- Gordin, Y. (2006). "Russkiy čelovek i Kavkaz." *Kultura i obşestvo*, 2–3. Sankt-Peterburg: Almanah Fonda im. D. S. Lihaçova.
- Gusev, N. (1954). *L. N. Tolstoy: Materialı k biografii s 1828 po 1855 g.* (haz. M. K. Dobrinin). Moskova.
- Korşunov, M. (2010). "Teplaya Sibir: Russkiye pisateli v ssilke na Stavropolıye." *Oplanıye: Russkiye pisateli otkrivayut Kavkaz*, Cilt 1. Stavropolıye: Izdatelstvo SGU.
- Lapin, V. (2008). *Armiya Rossii v Kavkazskoy voyne: XVIII–XIX vv.* Sankt-Peterburg: Yevropeyskiy Dom.
- Makarova, S. "Baron F. F. Tornau i ego vospominaniya." <http://www.airo-xxi.ru/makarov/tornau1.htm>
- Mamedova, L. (2014). "Azerbaydjansko-rossiyskiye kulturniye kommunikatsii v XIX veke: Mirza Fatali Ahundov (Ahundzade)." *Kommunikologiya – Communicology*.
- Margvelaşvili, V. (1965). "Sudba poemi." *Smena*, no. 923. Eriřim 9 Aęustos 2025. <https://smena-online.ru/stories/sudba-poemy>
- "Ofiser Tornau otkrivayet Çerkessiyu." <https://dagliese581g.livejournal.com/78443.html>
- Popov, A. (1963). *Dekabristi-literatori na Kavkaze*. Stavropol.
- Rustamova, Z. (2018). "İstoriya perevoda na russkiy yazık poemi M. F. Axundzade *Na smert Puřkina*." *Vestnik MGLU. Gumanitarniye nauki*, 12(805).
- Savelyev, A. (2010). "Rol rossiyskih ofiserov v issledovanii Kavkaza." *Vestnik Krasnodarskogo Universiteta MVD Rossii*, 2.
- "Sovremenniki o Bakihanove." *Voslit.info*. Eriřim 9 Aęustos 2025. https://www.voslit.info/Texts/rus2/Bakihanov_2/text1.phtml?id=12871
- Tolstoy, L. (1935). *Zapiski o Kavkaze. Poezdka v Mamakai-iurt*. Moskova: Gosudarstvennoe izdatel'stvo "Khudozhestvennaya literatura."
- Tornau, F. (2008). *Vospominaniya kavkazskogo ofisera*. (haz. A. G. Makarov ve S. E. Makarova). Moskova: AİRO-XXI.
- Veydenbaum, E. (2010). "O prebivanii Puřkina na Kavkaze v 1829 godu." *Oplanıye: Russkiye pisateli otkrivayut Kavkaz*, Cilt 1. Stavropolıye: Izdatelstvo SGU.
- Vinogradov, B. (1958). "L. N. Tolstoy na Severnom Kavkaze." *Russkiye pisateli v nařem kraye: sbornik statey*. Grozniy.